KÁCS

TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYVE

TISZTELT OLVASÓ!

KÁCS község Településképi Arculati Kézikönyvét tartja a kezében, melynek elsődleges célja a 314/2012. (XI. 8.) Kormányrendelet*, illetve a településkép védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvény alkalmazásával a község arculatának megőrzése, értékeinek feltárása és bemutatása, valamint irányok meghatározása a fejlődés, jövőbeni építkezések, településkép változása számára.
Gyökerekre épülő, azt ízléssel továbbgondoló, a helyet és mások igényeit is tiszteletben tartó magatartás kialakítását célozza meg az épített környezetet alakítók (települési döntéshozók, építtetők, tervezők, kivitelezők; helyiek és betelepülők) részéről.

Az Örökségünk fejezet az értékek bemutatásán keresztül tömören és elsősorban képekben jeleníti meg Kács történetét. Ezeket a helyi és műemléki védelem segítségével szükséges megőrizni, de szellemiségük életben tartása, a helyiek éntudatának részévé tenni ugyanígy feladat.
Az építészeti útmutató ajánlásai nem a szabadság korlátozását célozzák, hanem az épített környezethez alkalmazkodó lehetőségeket tárják fel. A jó példák bemutatása is ennek érdekében történik.

A Kézikönyv létrehozásának folyamata és használata nem zárt rendszer. Párbeszédet feltételező kezdeményezés, amely alapján folyamatosan változtatható, bővíthető a tartalom, hogy eredménye büszkeséggel tölthesse el a települést és lakóit. Ha új ház épül és a kiadvány lapjaira kívánkozik: cél, hogy könnyen beilleszthető legyen. Együttműködésre, tudatos és felelősségteljes viselkedésre ösztönöz annak érdekében, hogy ami mindannyiunk közös kincse, ne tűnjön el a globalizáció viharaiban.

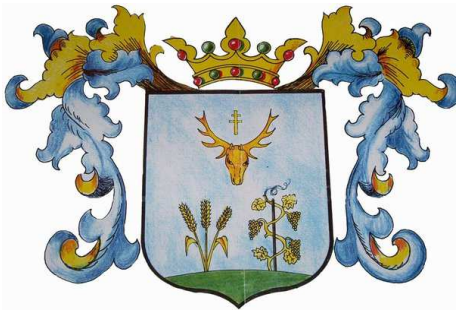

Ostorházi István
polgármester

* a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről

TARTALOMJEGYZÉK

1	Köszöntő	3
2	Tartalomjegyzék	5
3	Bevezetés	6
4	Kács bemutatása	9
5	Örökségünk	20
6	Eltérő karakterű településrészek Kácson	36
7	Építészeti útmutató, ajánlások Telepítés, magasság, tetőhajlásszög, tetőforma Tornácok Ajtók, ablakok Színek Anyaghasználat Házszámok Kerítések Kertek	44
8	Közterületek településképi útmutatója	60
9	Mai példák – épületek, kerítések	68
10	Mai példák – utcabútorok, hirdetési- és reklámtáblák, buszvárók és kandeláberek	80
11	Impresszum	88

BEVEZETÉS

„Te, vén Bükk könnyétől mélyre mosott árok!
Kanyargós partodon elmerengve járok.
Futó habjaidnak kedves susogása-
Mint egy szép regényes kor öreg krónikása
Sok szép mondájával,
Szomorú jelenből dicsőséges múltba
Úgy ragad magával.

Miért sietsz úgy tőlünk? Habjaid mért futnak?
Meguntad tán e tájat s azért eredsz útnak?
Nem szeretnek téged sehol úgy, mint nálunk!
Hiszen mi vagyunk, kik forrásodhoz járunk
S látjuk születésed;
Köztünk nőssz meg; minden búnkban, örömünkben
Neked is van részed."

(Balázs Béla F. – A kácsi patak)

KÁCS

a Bükki Nemzeti Park szívében elhelyezkedő település, csodálatos természeti környezetben kialakult zsákfalu. Erdőkkel körülvett völgyben fekszik. A honfoglaló magyarok a monda szerint az itteni források mellett pihentek meg lovaglásaik során, az Örs nemzetség egykori szálláshelye lett a terület. 1248-tól IV. Béla országjáró levelében említi a települést, majd a XIII-XVI. században a bencés rend telepedett meg. Az apátság egykori fürdőháza telkén fakadnak azok a langyos vizű források, amelyekre a bencés szerzetesek gyógynövényes fürdőkultúrája épült. A török hódoltság alatt elnéptelenedett a falu, majd az 1700-as évektől fellendülés következett. 1730 óta népszerű búcsújáró hely. A helyiek állattartással, szőlőtermeléssel, fakitermeléssel, mészégetéssel foglalkoztak.

A levegő tiszta, az ivóvíz a helyi forrásról táplált – a környék településeit is innen látják el. Az ide érkezőt csend és nyugalom fogadja, a környék erdőiben jelzett turistautak mentén lehet kirándulni. A faluban található bencés apátság, a barokk stílusú templom, a vízimalom, a riolittufába vájt barlanglakások és az állattartásra kialakított kőhodály, a pincesor, vagy a település múltját őrző népi parasztházak a település épített értékei, a mi gyökereink, mindnyájunk védendő öröksége.

Fotó: Kökényesi Attila

KÁCS BEMUTATÁSA

általános településkép, településkarakter

Kács jelenlegi neve és helye a török hódoltság után alakult ki. Már a honfoglalás időszakában létezett. Anonymus szerint Árpád itt adott szállásbirtokot Ócsád (Öcsöd) vezérnek és azután a fia, Örösúr a Kácsi-patak fejénél várat építtetett. A feltételezhetően XIII. századi várnak már csak a maradványai állnak, mely négyszög alakú lakótorony lehetett vizesárokkal körülvéve, valószínűleg a XII. század második felétől a XIV. század elejéig használták. IV. Béla királyunk 1248. évi határjáró oklevele a települést Kach néven említi. A település monostora valószínűleg a tatárjárás előtt épült, szintén ekkor említik először. A XV. században a bencések a Kácsi-patak forrásánál épületet emeltek, ahol a langyos forrás vizével a területen található gyógyfüvekből gyógyvizet állítottak elő, betegeket gyógyítottak. Az apátsági templom 1548-ban elpusztult, a kolostort feldúlták. A pusztulást később a török tette teljessé, Eger várának ostroma után a település hódoltsági területté vált, elnéptelenedett.

Kács község közigazgatási területének 90 %-át erdő borítja (az országban egyedülálló módon). Az erdők túlnyomó része cseres-kocsánytalan tölgyes, de vannak elegyetlen tölgyesek, bükkösök, fenyvesek is. A sziklás-köves hegyhátak karsztbokor erdei, a szurdokvölgyek gyertyános-tölgyesei, a hegylábi vízfolyások hamvas égeresei, törékeny füzesei különleges élőhelyek. A cserjevilág is rendkívül változatos: a Bükk hegység szinte valamennyi cserjéje megtalálható itt. Az erdőkben sok az erdei gyümölcs, a gomba és a gyógynövény. A Kács közeli erdők legidősebb, legnagyobb fája egy 1652-ben született „ős-cser". A 2008. szeptemberében mért törzskerülete 525 cm; koronaátmérője 25 m; kora 356 év. Ez a fa a Magyarország legidősebb fái című nyilvántartásban is szerepel. Kácsi különlegesség a magyar tölgy, ami bizonyítottan csak Kácson őshonos. A falu szimbóluma a kislevelű hárs. Kács határában vannak nagyon idős kislevelű hársfák: úgynevezett "tanúfák". Kácsi szokás volt valamikor, hogy a barlanglakások fölé, homlokzat védelmi céllal kislevelű hársfákat ültettek. A hárs terjedelmes gyökérzetével a hegyről lefolyó csapadékvíz erodáló hatását korlátozta, hatalmas koronájával pedig a ház udvarát árnyékolta. A Bükk hegység erdőségeiben élő valamennyi nagyvad megtalálható a település erdeiben: szarvas, őz, muflon, vaddisznó, stb., ezért a vadászat is jelentős.

14 forrás található a falu határában. Ezek vizét gyűjti össze a Kácsi-patak: mely sebes folyású, a forrás utáni része szintkülönbségekkel (vízesésekkel) tagolt. A patak langyos vizű ágában él a fekete bödöncsiga (Theodoxus prevostianus), több tízezer éves maradvány faj, csak a langyos vizű forrásokban marad fenn. A patak vize egykor Kácstól Mezőnagymihályig 12 vízimalmot hajtott. A vízimalmok őröltek, fűrészeltek, kendert törtek, áramot fejlesztettek. XVIII. századi kéziratos térképeken néhány vízimalom helye még feliratozásra került: Tizedes malom, Zsindeles malom, Kecskekő malom, Kis malom, Gödör malom, Égett malom. A legtovább fennmaradt vízimalmunk a Bodnár malom: jelenleg műemlék.

Szentháromság-templom
A műemléki védettségű római katolikus templom mai alakját a XVIII. században kapta, román-kori elődjének alapjaira épült. A barokk épülethez a XIX. században emelték a tornyot. A templom felszentelt búcsújáró hely.

Fotó: Kökényesi Attila

Kács-Tapolca fürdő létesítésének évét 1431-re teszik. A fürdő épülete jelenleg is áll, ebben található egy 4x4 méteres kismedence, melyet a padló alatti víz táplál. A bencések hálófülkéit ülőfürdővé alakították át. A gyógyvízkivonatokat egy kb. 500 literes vörösréz üstben állították elő egy különálló épületben.

A következő oldalon a település országosan védett és helyi védelemre javasolt értékeit térképen ábrázoltuk.

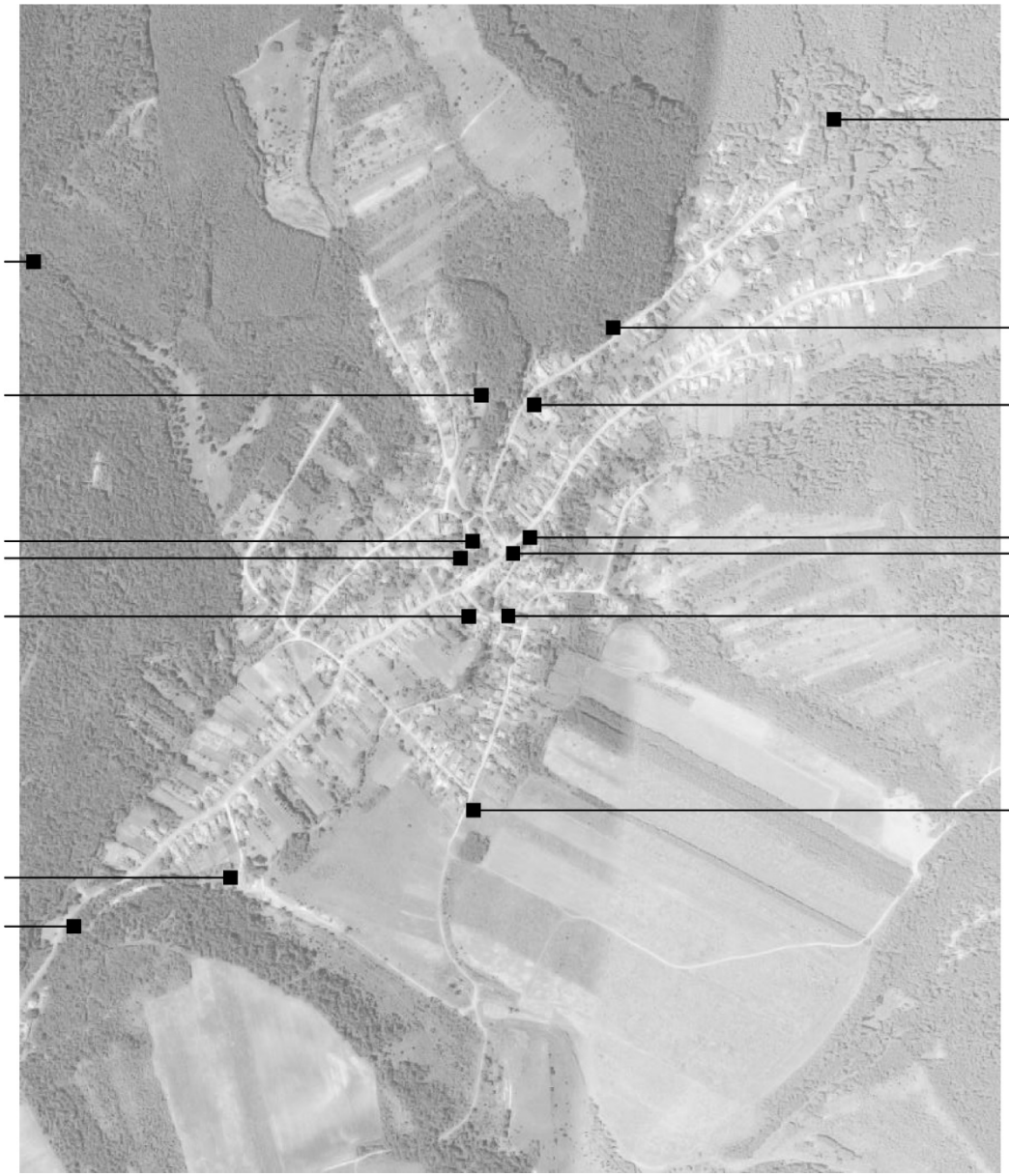
BENCÉS KOLOSTOR
ÉPÜLETEGYÜTTESE
KŐHODÁLYOK
PINCESOR
KÁLVÁRIADOMB
VOLT JEGYZŐI LAKÁS
VÍZIMALOM ÉS KENDERTÖRŐ
TEMPLOM
SZŰZ MÁRIA SZOBOR, FORRÁS
PINCÉK
PARASZTHÁZ,
KOSSUTH U.TCA
PARASZTHÁZ, KOSSUTH
UTCA 38.
PINCESOR
URADALMI MAGTÁR,
KECSKEKŐ TETŐ
VÍZIMALOM, HRSZ.: 482

Pincesor: a honfoglalás után alig száz évvel már virágzó szőlőskertek voltak Magyarországon, amelyek főként a kolostorokhoz tartoztak. Elképzelhető, hogy a kácsi Pallag szőlő is ebben az időszakban keletkezett. A Puszta szőlő parcelláin nem csak szőlőt, hanem gyümölcsöt is termesztettek. A főként szilvafákat, ritkábban alma- és körtefákat, cseresznyefákat köztesként, a szőlősorok közé vagy a sorok végébe ültették.

A szőlőhegyek művelői közösséget alkottak, melyek függetlenek voltak a falusi közigazgatástól és bíráskodástól. Észak-Magyarország több településén – köztük Kácson - a bortároló helyeket nem a szőlőben, hanem a szőlőbe vezető utak mentén építették, vagy a faluhoz közeli pincedombon, ahol a kőzet a pince építésére a legalkalmasabb volt. A legidősebb kácsi pincék a templom alatti domboldalban találhatók.

Különleges természeti és kultúrtörténeti értéket jelentenek a riolittufába vájt kőhodályok, barlanglakások, pincék és kaptárkövek. A kácsi Várhegy délnyugati oldalában, a riolittufába több nagyméretű helyiségből álló kőhodályt, oszlopos teremsort faragtak. A helyi juhászok itt tartották a falu nyáját. A településtől északra található a Remetelak, egy tufába vájt barlanglakás. A török hódoltság idején és a mezőkeresztesi csata után a török csapatok teljesen elpusztították a környéket, a lakosság (nők és gyerekek) a pincékbe menekültek.

A község keleti határában emelkedő Kecskekő-tető (fenti képen) nyugati riolittufa- vonulatán három kaptárkő-fülkét és három fülkenyomot találhatunk. Kács északi határában futó Kis-szoros-völgy alsó-triász, majd eocén mészkőbe vésett szurdoka fölött, a völgy bal oldalának felső peremén 5-6 méter átmérőjű kútként nyílik a Zsendice-lyuk (alsó képen), amelynek kb. 17 méter mély, zsombolyszerű ürege az egész Bükk legnagyobb eocén mészkőben kialakult barlangja.

Fotó: Kökényesi Attila

A hegyvidéki települések többnyire azokon a helyeken jöttek létre, ahol a földrajzi viszonyok ehhez a legalkalmasabbnak bizonyultak. Kács völgyben, patakmeder mentén kialakult útifalu, a Második Katonai Felmérés (1806-1869) térképén látszik ez a szerveződés (lsd. jobbra).

Amennyire a domborzat ezt engedte: az út a patakkal párhuzamosan, attól némileg távolabb vezetett, az első házak az út mentén helyezkedtek el, az árterületet figyelembe véve. A település ősi magvát ezek a házak alkotják, majd a népesség növekedésével birtokba vették a magasabban fekvő területeket is.

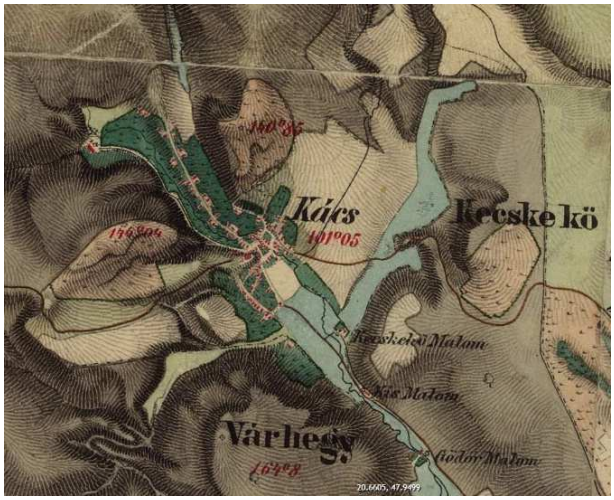

ÖRÖKSÉGÜNK

a településképi szempontból meghatározó építészeti, műemléki, táji és természeti értékek, településképi jellemzők

Ide tartoznak a nyilvántartott műemléki értékek, műemléki környezet, régészeti lelőhelyek, a település arculatát meghatározó utcaképek és helyi népi építészet megmaradt emlékei. Természeti és táji értékek között a meghatározó domborzati elemek (pl. magaslati pontok, barlangok) a felszíni vizek (patakok, források), helyileg jellegzetes növény- és állatvilág.

Jobbra és lent: feliratok a fürdő telkén található épületek homlokzatán.

Vízimalom és kendertörő: Fő utca 53. alatt, nyilvántartott műemléki érték. A XVIII. században épült, több generáción át a Bodnár, majd a Szalay molnároké volt. 1986-ban újították fel a saját és a nekézsenyi malom berendezési tárgyainak felhasználásával.

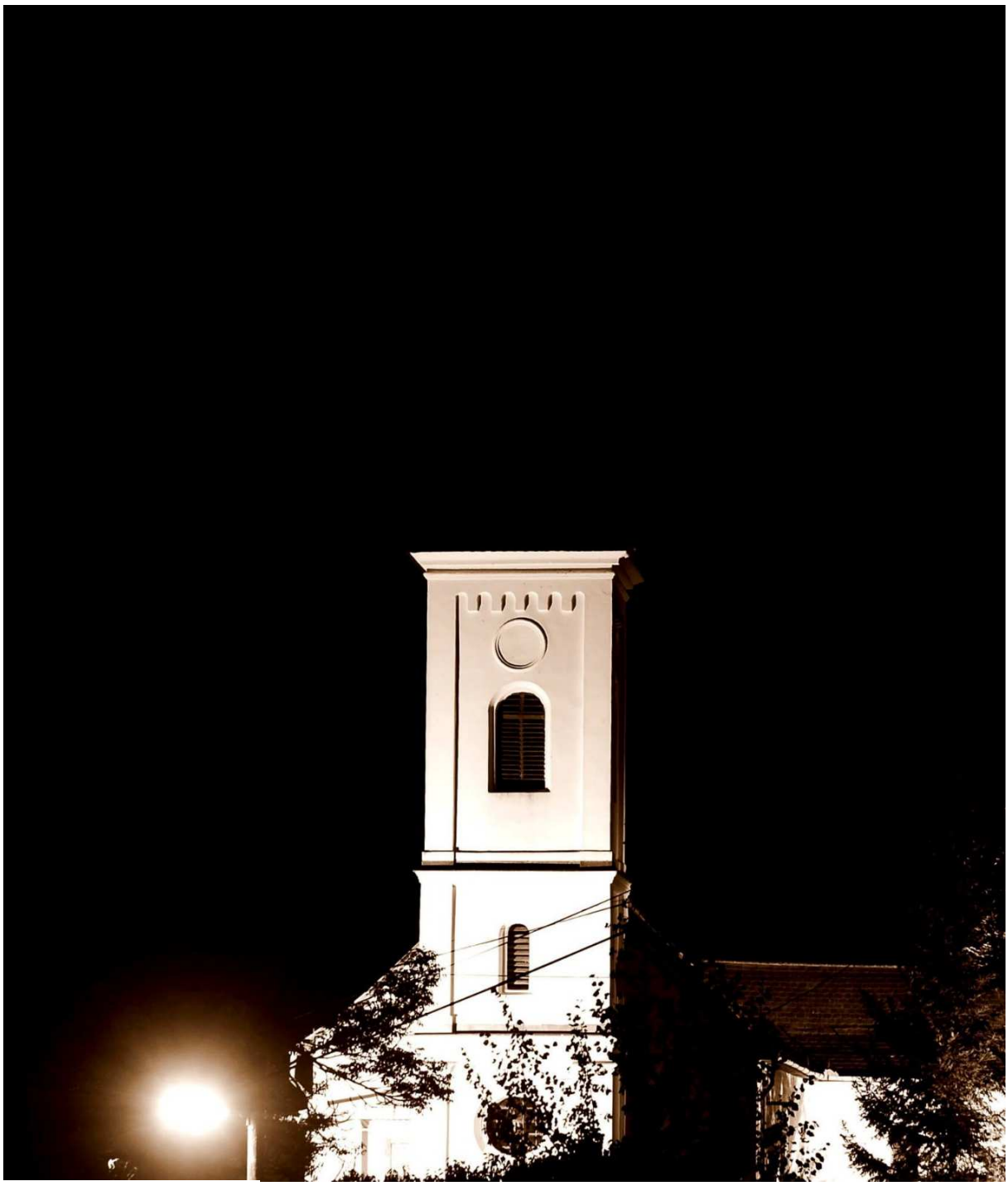

Fotó: Kökényesi Attila

Szentháromság-templom: a község római katolikus temploma hajdan temetőkápolna volt. XII. századi eredetű, majd barokk stílusban építették újjá. Műemléki oltalom alatt áll, környezete országos jelentőségű műemléki környezet.

ELÖRE

Az egykori bencés kolostor épületegyüttese a körülötte lévő parkkal helyi védelemre javasolt. A Benedek-lak emeletes épülete (balra lent) és az oszlopos-tornácos Teréz-lak (balra fent és jobbra lent) egyaránt értékként kezelendő.

Jobbra: Fő utca 43.

A település múltja, gyökerei legkönnyebben a népi építészeten keresztül érthető meg. A helyben fellelhető építőanyagok felhasználásával építették a házakat a család, a gazdálkodó életforma igényei szerint. Egy térség építészeti karakterének kialakulásában meghatározó szempont a különböző építőanyagok használata. A lakó- és melléképületek telken belüli szervezéséből, elhelyezéséből pedig a helyiek életformájáról alkothatunk képet.

A legtöbb bükki településhez hasonlóan Kácson a vulkanikus működés eredményeképpen riolittufát találunk. Kácson, Tibolddarócon és Harsányban „kőporkő" volt a tufa helyi elnevezése, melyből nemcsak házakat építettek, hanem barlanglakásokat, istállót, pincéket is vájtak a kőzetbe (kőhodály, templom tövében található pincék ezek eredményeként keletkeztek). A településen található, szintén tufába vájt kaptárkövek keletkezésével kapcsolatosan megoszlanak a vélemények, de Saád Andor és követőinek kutatásai bizonyították, hogy extenzív méhészkedés céljára készültek.

A Bükk belső részei triász kori mészkőből állnak. Nagy József András: A Bükkalja népi építészete c. munkájában említi, hogy Kács határában „jó mészkőbányát" lehetett találni. A vulkanikus kőzet és a belső mészkő között vékony, harmad kori tengeri üledékből álló sáv található (homok, homokkő, agyag, márga), valamint ezekből létrejött metamorf kőzetek (agyagpala, kovapala). A Bélapátfalván található ciszterci apátság építkezésének idején honosodott meg a Bükk déli részén – köztük Kácson – a mészégetés. Ezen kívül a környék erdői bőven szolgáltattak fát a helyi építkezésekhez.

Összességében több Bükk-aljai településhez hasonlóan Kácson egyszerre van jelen a hegyvidéki építészetben fellelhető kő- és fa építőanyag, valamint az alföldi területekre inkább jellemző agyag, melyből vályog- és paticsfalat (vesszőfonat két oldalon sárral tapasztva) tudtak készíteni. Egy 1910-es statisztikából kiderül azonban, hogy a kőépítkezés dominált (120 összeírt házból 114 esetében). Tetőfedésben a nád-, zsúpfedés volt a legelterjedtebb még ebben az időszakban (96 db), cserép- és palafedést, valamint fazsindelyt használtak ezen kívül.

Alaprajzi elrendezésben a szerényebb, kétsejtű háztípusból kifejlődött a háromsejtű, amelyet szoba –konyha - szoba, vagy szoba – konyha – kamra elrendezéssel használtak. A pitvarnak is nevezett konyhában található kemencéből fűtötték a fal túloldalán található szobát. A helyiségek előtt tornác épült. A Fő utca 15. szám alatti lakóház ma is őrzi ezt a formát.

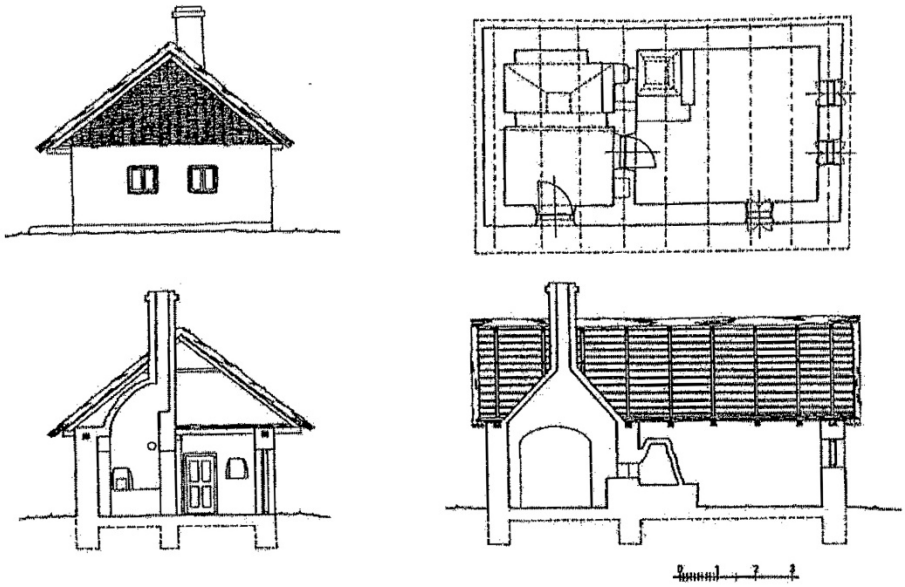

Kács, Fő utca 8.

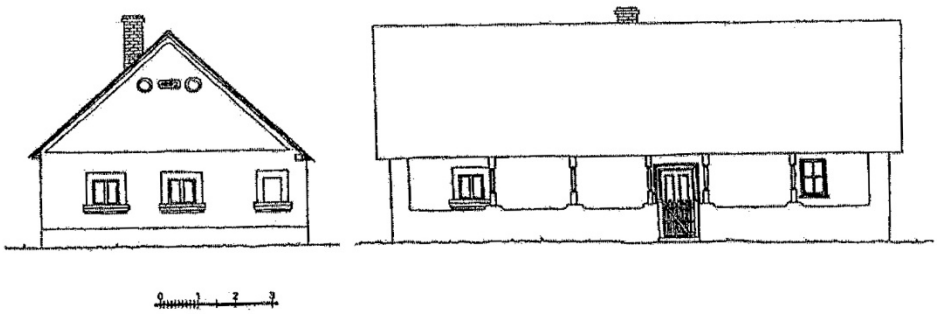

Kács, Fő utca 15.

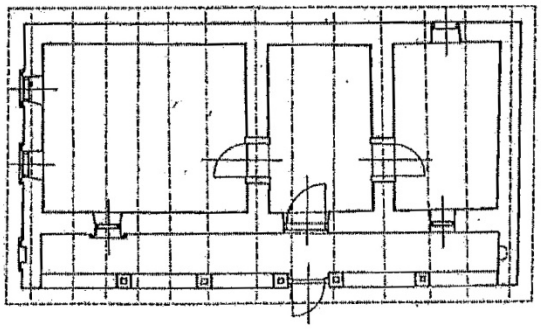

Felmérési rajz Nagy József András: A Bükkalja népi építészete c. könyvéből

A település közössége által helyi védelemre javasolt a Kossuth út 38. szám alatti parasztház (lsd. lent). Eredeti pallótokos utcafronti ablakai, homlokzati díszítése, oszlopos-boltíves tornáca kivételes állapotban őrzik a hagyományos építészet szépségét.

A Petőfi utca 14. szám alatti egykori jegyzői lakás szintén helyi védelemre javasolt. Középrizalitos utcai homlokzatán osztott kapcsolt gerébtokos ablakok és íves terasz. Kontyolt nyeregtetővel fedett, vakolt épület díszítő tagozatokkal.

A 475. helyrajzi számon található uradalmi magtár épülete is a helyi értékek közé tartozik, védelemre javasolt.
Egyszerű, téglalap alaprajzú épület nyeregtetővel, vakolt homlokza-tokkal, kisméretű ablakokkal és ácsolt kapuval (kép forrása: kacs.hu).

Fotók: Kökényesi Attila

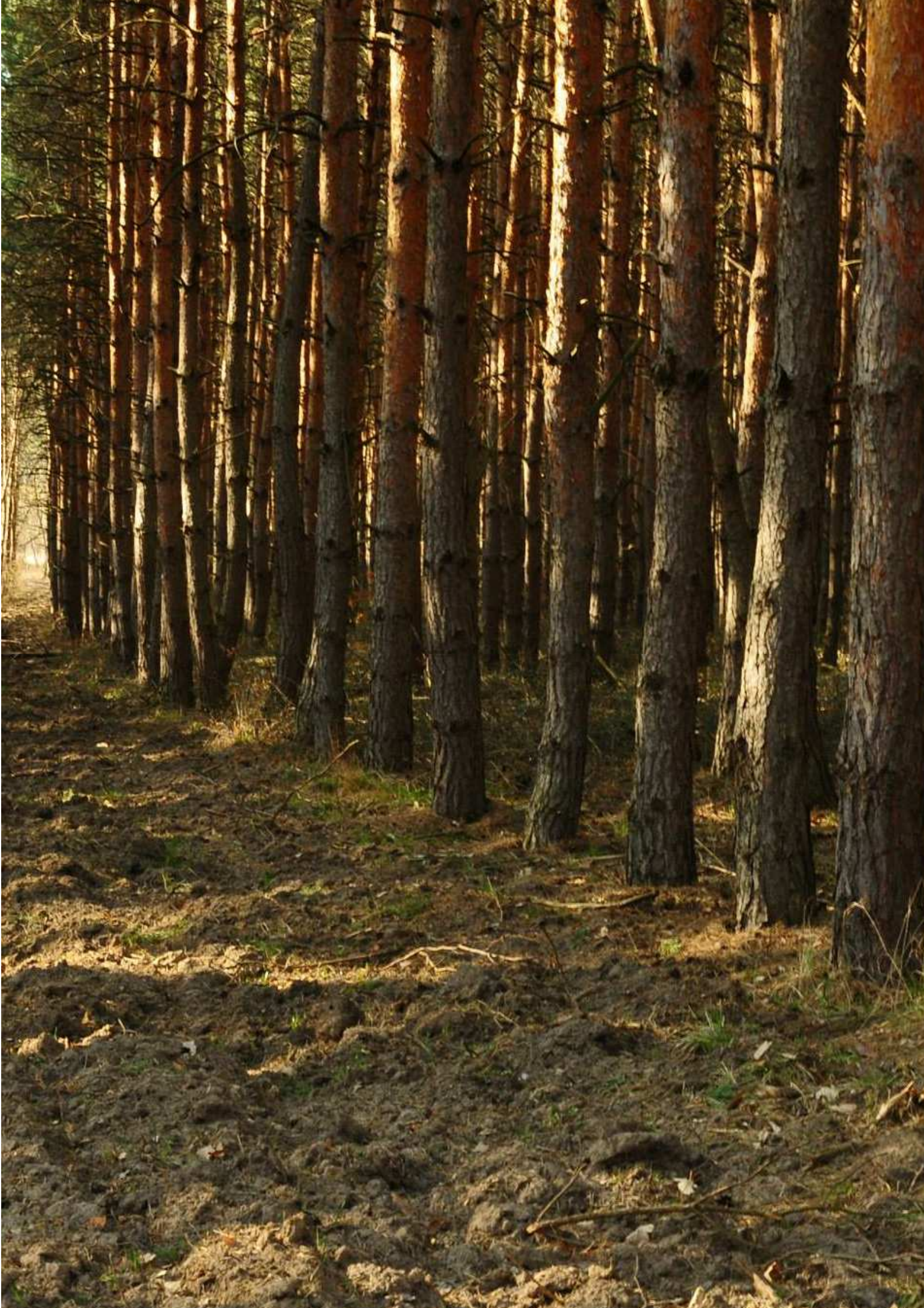

ELTÉRŐ KARAKTERŰ TELEPÜLÉSRÉSZEK KÁCSON

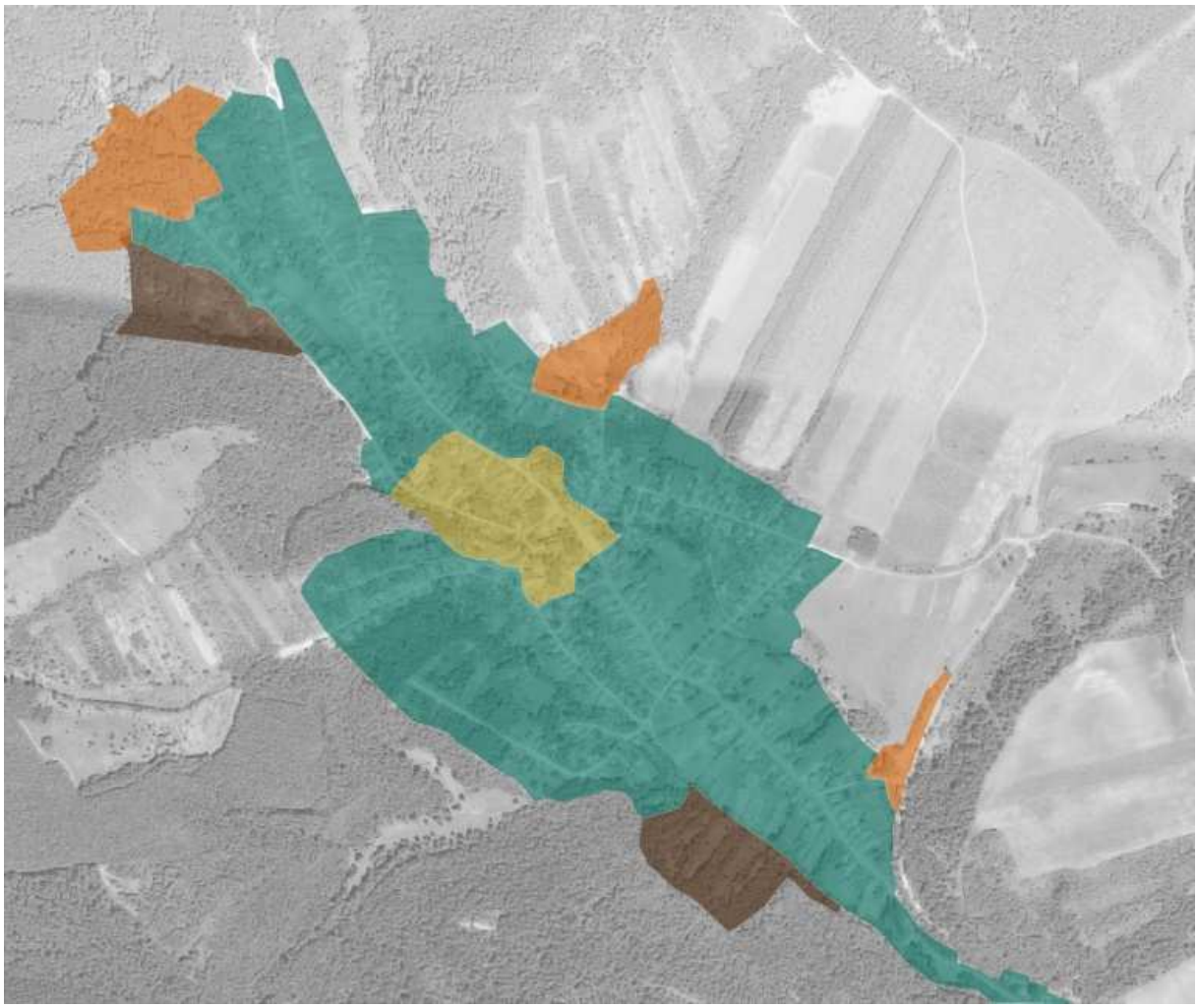

TELEPÜLÉSKÖZPONT

FALUSIAS LAKÓTERÜLET

KÜLÖNLEGES TERÜLET

ÜDÜLŐHÁZAS ÖVEZET

BEÉPÍTÉSRE NEM SZÁNT TERÜLETEK

Kács területe több részre osztható a jellemző utcakép, területen előforduló épületállomány, funkciók szerint. A térképen öt eltérő karakterű területet határoltunk le, melyek mindegyike meghatározó a településkép szempontjából – mivel épített vagy természeti értékei alapján a falu arculatának formálásában jelentősége van.

A település legnagyobb kiterjedésű része falusias lakóterület, főként családi házakkal. A településközpont megjelenésében, utcaképében hasonló, de vegyes funkciójú (egyházi, oktatási-intézményi, kereskedelmi funkciók a lakóépületek mellett). Mindkettőre oldalhatáros vagy szabadonálló beépítés jellemző.

A különleges területek közé azok tartoznak, amelyek beépítése jelentős értéket képvisel vagy egyedi területfelhasználás jellemzi – ezek a fürdő épületállománya és környezete, a temető, a kőhodályok környezete, de akár a pincék is ide tartozhatnak. A településrendezési eszközök készítése és jelen kézikönyv későbbi bővítése – alakítása során azon területeket érdemes ebbe a kategóriába vonni, ahol a későbbi építkezések számára nem lehet egyértelműen azonos irányelveket meghatározni, hanem a mindenkori épített és természeti környezet alapos vizsgálatával, szakmai (pl. települési, vagy ennek hiányában állami főépítészi) konzultációval kell az illeszkedés elveit lefektetni és a tervezési irányokat kijelölni. Zöldterületi lefedettségük többnyire nagyobb, mint a többi beépítésre szánt területé.

Az üdülőházas övezetben hétvégiházak jellemzőek, állattartási épületek nem fordulnak elő, beépítésük a domborzat adta lehetőségek miatt főleg szabadonálló.

A beépítésre nem szánt területek közé tartoznak elsősorban a mezőgazdasági (erdőgazdaság, szántóföldek, szőlők) és természetvédelmi területek (Bükki Nemzeti Park területe, élő vízfolyások), külterületek.

TELEPÜLÉSKÖZPONT ÉS FALUSIAS LAKÓTERÜLET

Településközponti terület a Dózsa György – Szabadság – Petőfi - Fő út által határolt telektömb, valamint ettől északnyugatra a Szabadság – Petőfi – Fő út által határolt terület a volt jegyzői lakásig.
A település belterületének számottevő része ezen kívül a falusias lakóterületbe tartozik, a térképen jelölt módon. Mivel beépítés, utcakép szempontjából a két karakter nagyjából azonos, ezért együtt tárgyaljuk ebben a fejezetben.

A Fő út középső szakasza a központban a patak vonalát követi. Az utcák a domborzat és a nőtt településszövet következtében nem egyenesek, az utcaképben maghatározó, hogy vannak íves útszakaszok.
A telkek legnagyobb része oldalkertes beépítésű, szórványosan előfordul szabadonálló is. Általában előkerttel csatlakoznak az utcavonalhoz. A hagyományos népi lakóházakon kívül ötvenes, hatvanas években épült kockaházak, a hetvenes, nyolcvanas évekre jellemző emeletes családi házak mellett a kétezres években épült tagolt tömegű családi házat is találunk, vegyesen. Melléképületek vagy a főépület mögött találhatók, azok folytatásában, vagy sok helyen az oldalkertben, a főépülettel egy vonalban (azonos előkerttel).

Tetőformák: a parasztházak kontyolt, csonkakontyos és oromkontyos tetővel is készültek. A kockaházak sátortetői mellett az emeletes, későbbi családi házak nyeregtetővel fedettek többnyire: utcára merőleges és párhuzamos gerinccel egyaránt. Lapostetős épületet is találunk a Fő utcán. Anyaghasználat: a legtöbb épületen vakolatot alkalmaztak, kőburkolat lábazatként vagy kváderes díszítésként jelenik meg. A tetők nagyrészt cserépfedésűek.

Az ötvenes évektől a hagyományok helyett teret hódítottak a típustervek szerint épült lakóházak, majd fokozatosan előtérbe került az egyéni ízlés érvényre juttatása az építkezések során. A szabályozások sem voltak mindig megfelelőek, így alakulhatott ki az egységes településképek helyett a különböző építési korszakok jegyeit viselő, teljesen heterogén környezet.

Az illeszkedés kérdése ezért a jövő építkezéseinek résztvevői számára nem kis kihívást jelentenek. Nem egyértelmű a szomszédokhoz való idomulás, ha azok teljesen különböző karakterűek, vagy arányaik és tömegük miatt nem képviselnek követendő értéket. Javasolt a hagyományok ok-okozati összefüggéseiből kiindulni, a falu léptékének megfelelő épületléptéket megfogalmazni. A praktikus traktusszélességek, hagyományos ácsszerkezetű tetők méretei, a funkciónak megfelelő homlokzat (térszervezés kivetülése a külsőre), valamint mindenben törekedni az egyszerűségre – ezek az irányelvek fontosak ahhoz, hogy településképbe illeszkedő és értéket képviselő épületek jöjjenek létre.
Elektronikus hírközlési létesítmények ezen a területen elhelyezhetők.

KÜLÖNLEGES TERÜLETEK

A fürdő és a kőhodályok, a temető, valamint a pincék területe külön karaktert képez. A település többi, beépítésre szánt részéhez képest jelentős zöldfelülettel rendelkeznek, az épületek a természetbe ágyazva jelennek meg. Az épületek jó része helyi védelemre javasolt, ezért is különleges módon kezelendő ez a terület.

Új építés esetén történeti kutatás szükséges, mely a telepítéshez, koncepció kialakításhoz támpontokkal szolgál. Elvi síkon megvalósuló illeszkedés, a történeti folytonosság biztosítása a legfontosabb – amely történhet kortárs megoldásokkal, ha a gyökereket értő módon viszi tovább.

Jó példa a fentiekre Pannonhalmán a bencés Szent Márton Bazilika felújításával John Pawson angol építész megbízása. A rend szigorú szabályok (Szent Benedek Regulája) mentén megvalósuló élete és a minőségi építészet mellett való évszázados elköteleződése érhető tetten ebben a gesztusban. Pawson minimalizmusa a rend egyszerűségre való törekvését építészeti gesztusokkal is alátámasztja. Nemzetközi elismertsége és munkáinak színvonala pedig biztosítja a minőség továbbélését. Ugyanakkor nem akar archaizálni, a jelenkor kérdéseire kortárs építészeti választ ad.

A volt bencés kolostor (fürdő) esetében érdemes elgondolkodni ezen, ha fejlesztésről esik szó.

ÜDÜLŐHÁZAS ÖVEZET

Az üdülőházas övezet a Tölgyfa és Cserfa utcákat érinti, továbbá a Vár út mentén elszórva találhatóak nyaralók. A tereplejtés jelentős, a hegyoldalban a házak szabadonállóan épültek. A település többi részéhez képest intenzívebb a növényzet, erdős-fás környezet jellemző.

Földszintes, hagyományos épületek dominálnak, kontyolt cserépfedésű nyeregtetővel, vakolt homlokzatokkal, fa nyílászárókkal, néhol spalettával.

A későbbi építkezéseknél a domborzat és növényzet megőrzése fontos kiindulópont legyen. Tájba illeszkedő, természetes anyagok használata javasolt, továbbá kisléptékű épületek, alacsony beépítettség. Túlzó méretek, a karakterbe nem illő funkció nem engedhetők meg.

BEÉPÍTÉSRE NEM SZÁNT TERÜLETEK

Mezőgazdasági területek (erdőgazdaság, szántók, szőlők), természetvédelmi területek (Bükki Nemzeti Park) tartoznak ide. A tájkarakter megőrzése elsődleges szempont. A területen elektronikus hírközlési létesítmények nem helyezhetők el.
Terepműtárgyak, információs táblák tájba illeszkedően alakítandók ki. Hirdetési és reklámtáblák elhelyezése ezen a területen nem javasolt. A közutak megvilágításánál a LONNE ajánlásait, illetve az útvilágításra vonatkozó, hatályos magyar szabványokat kell alapul venni a fényszennyezés elkerülése érdekében.

Fotó: Kökényesi Attila

ÉPÍTÉSZETI ÚTMUTATÓ

a településkép minőségi formálására vonatkozó ajánlások

Kács településközpontjában, az értéket képviselő hagyományos népi lakóépületek környezetében, illetve az egységes beépítést mutató utcaszakaszok esetében lehet szabályokat megfogalmazni az új építkezések számára illeszkedési kérdésben. A Fő út déli részén, és a többi, heterogén képet mutató területen javasolt a hagyományos épületek arányrendszerét, tömegét kiinduló pontnak tekinteni, és azt elveiben (a tömeg, forma, homlokzat, anyagok, térszervezés, telepítés összefüggéseit, miértjeit megértve) követni.

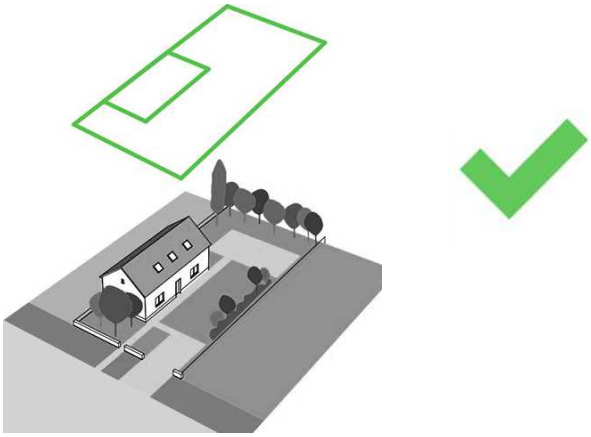

A legtöbb helyen oldalkertes beépítés jellemző, tehát az építési vonal az egyik oldalsó telekhatárra kerül. Az utcavonalhoz képest hátrébb helyezkednek el az épületek, azaz előkert található a ház előtt. Saroktelkeknél, nem lakófunkcióknál, vagy más kivételes esetben találunk utcavonalra telepített épületeket is.
Az előkert intenzív fásításával eltakarni a homlokzatot nem javasolt, a benapozás és az utcakép kedvezőtlen alakulása miatt.

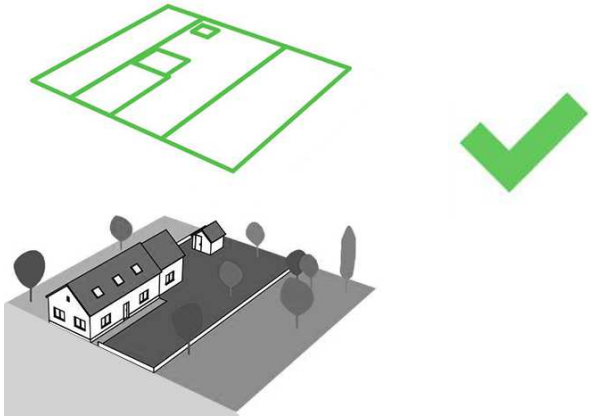

Melléképületek elhelyezésénél a kialakult állapotnak megfelelően törekedjünk a főépület mögött, a hátsókertben elhelyezni a funkciókat, a szomszédos épületektől szükséges megfelelő távolságok betartásával (tűztávolság).
Megfigyelhető régebbi épületeknél a nyári konyha oldalkertben történő elhelyezése a főépülettel egy vonalban: ez a telepítés is csak a tűztávolságok betartása esetén elfogadható.

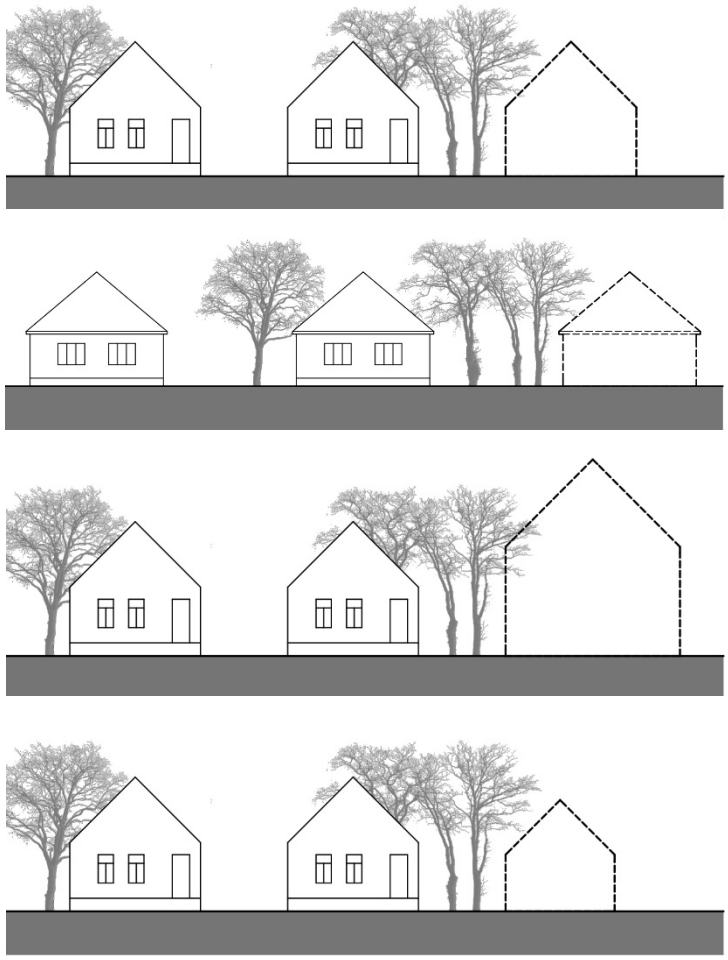

Az épületek magasságát a település léptékéhez, és - ha aránytartóak – a szomszédos házakhoz illeszkedően javasolt kialakítani. Az utcakép egységességét a homlokzat- és építménymagasságok összehangolásával tudjuk megteremteni, melyben a traktusszélesség kiemelt szerepet játszik. Törekedjünk hagyományos ácsszerkezetű tetőket alkalmazni, takarékosan tervezni és az egyszerűségre törekedni, hogy a helyes lépték magától kialakulhasson.

A tetőgerincek iránya és a tetők hajlásszöge szintén meghatározó elem az utcaképben. A hajlásszöget főtömeg esetében a hagyományos 35-45 fokos tartományban célszerű megválasztani, mert túlnyomóan ez a meghatározó a település teljes területén; továbbá a fedések vízzárása egyszerű műszaki megoldásokkal biztosítható. Melléképületeknél alacsonyabb lejtés is elképzelhető a történeti beépítések mintájára, de a melléképület tömege ne legyen túlzó a főépülethez képest. Alacsonyabb hajlásszögnél a tájidegen (mediterrán) fedés és alászigetelés helyett preferáljuk a korcolt vagy lécbetétes fémlemezfedést természetes (fém)színben. Cseréputánzatú vagy színes bevonatú táblás fedés nem javasolt. Magastetőknél a cserép mellett a pala (szálcement) és a fazsindely is történetinek tekinthető, ezért fedésre javasolható az építési hely függvényében (ha alkalmazása a környezet miatt indokolt).

Az alábbi ábrákon a tetőformák kialakítására vonatkozó ajánlásokat látunk. Esztétikai és gazdasági okokból is mindig az egyszerűségre törekedjünk. Nyeregtető lehet oromfalas vagy kontyolt (a hagyományos parasztházaknál oromkontyos és csonkakontyos is előfordul Kácson) - magyarázó ábrát lásd a következő oldalon. Ha kénytelenek vagyunk bővíteni, lehetőleg a főtömeg folytatásában, a tetőgeometria meghosszabbításával célszerű (amennyiben az építési hely elegendő), vagy ha máshogy nem lehetséges – oldalirányban, de a traktusszélesség semmiképp se haladja meg a főtömegét. Tagolt alaprajzú épületet, összetett és bonyolult tetőformát ne válasszunk, mert tájidegen, gazdaságtalan építeni és fenntartani (energetikailag sem kedvező).

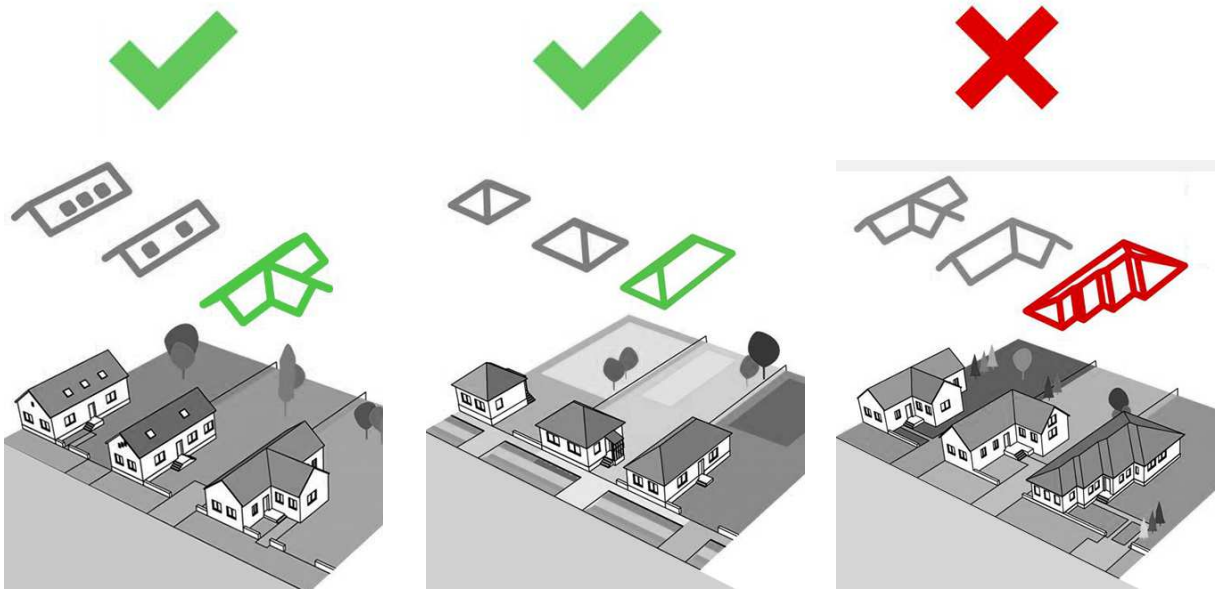

Jobb oldalon: tetőformák (forrás: www.mek.niif.hu, Magyar néprajz IV. kötet – Életmód)

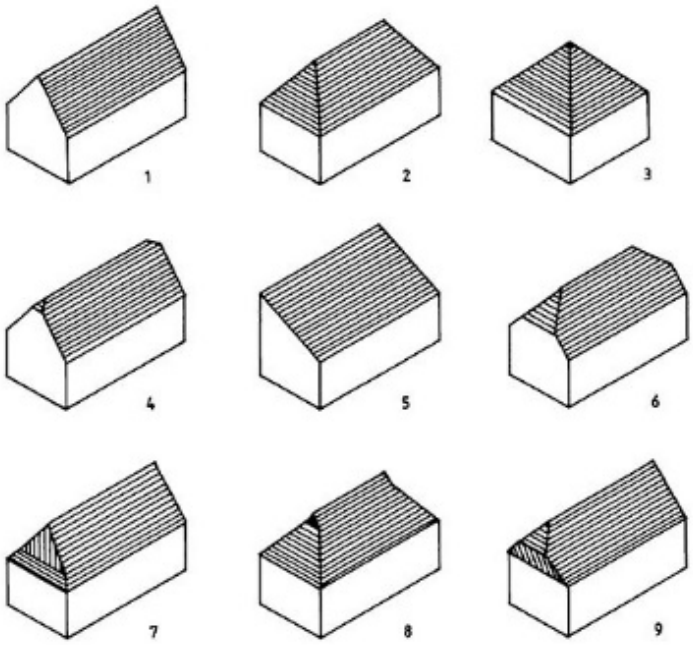

1 oromfalas nyeregtető, 2 kontyolt, 3 sátortető, 4 kis csonkakonty, 5 félnyereg tető, 6 csonkakonty, 7 oromkonty, 8 füstlyukas tető, 9 dűltoromzat

Tornácok.
Kács gazdag népi építészeti emlékekben, tornácos parasztházakban. Még a volt bencés kolostor épületét is mindkét szinten tornáccal alakították ki, ahogy a Teréz-lak földszintes tömbje előtt is tornác húzódik. A népi lakóépületek továbbörökítik számunkra azt a tudást, mely a közösségi emlékezetben, hagyományokban sokáig élt. A lakóházak geometriája szigorú kánon alapján készült, mert egy közösség hosszú idő alatt kikristályosodott tapasztalatát rögzítette. A házak oldalhatárra épültek, az északi (északkeleti-északnyugati) oldal felé zárt, a naposabb oldalon nyílásos homlokzattal, tornáccal árnyékoltan. Ez kiváló energetikát biztosított az épületnek. A tornác nem csak az eső ellen védte a bejáratot, nyáron a meredeken tűző nap ellen árnyékolt, télen az alacsonyabban érkező napsugarakat beengedte. Szélessége ennek megfelelően lett meghatározva. Ezen kívül átmeneti (fedett-nyitott) teret hozott létre, mely tavasztól őszig megnövelte a ház hasznos terét.

Ajtók, ablakok.

A képen a templom bejárata látható. Szép arányú váz-táblázatos ajtólapok fából, egyszerű lécből készült latinkereszt díszítéssel, kőkerettel.

Kács népi lakóházain szépen faragott pallótokos ablakokat találunk (lásd 25. oldali kép). Ezek a legkorábbi műszaki megoldások – a külső szárny kifelé, a belső befelé nyílik: valószínűleg a legrégebbi építkezéseket jelzik. Később ezeket felváltották a kapcsolt gerébtokos fa ablakok, ajtók, ahol a külső-belső szárny egyaránt befelé nyílik. A kockaházak eredeti ablakai is még sokszor ezzel a megoldással készültek. A technika fejlődésével kiszorították ezeket az egy szárnyban egyesített dupla üvegezések, ma már korszerű két- vagy háromrétegű üvegezésű, hőszigetelő, fokozott légzárású ablakokat építhetünk be.
Fontos azonban, hogy a helyiségek szellőzését megoldjuk, ha régi ablakainkat korszerűre cseréljük. Az értéket képviselő, kézműves technológiát őrző régi ablakaink védelmében pedig javasolt komolyabban utánanézni a felújítási lehetőségeknek. Ebben nyújt segítséget Lőrinczi Zsuzsa műemlékvédelmi szakmérnök Faablakaink védelmében című írása, amely itt elérhető: www.epiteszforum.hu/faablakaink-vedelmeben.

Fotó: Kökényesi Attila

Anyaghasználat.

A település hagyományos építőanyagai – amint az Örökségünk c. fejezetben bemutatásra került – a kő, az erdők közelsége miatt a fa, régen nádkéve fedés és elvétve fazsindely, később hagyományos cserép. Paticsfalú házra is akadt példa, mely faváz közé készített vesszőfonatú fal sárral tapasztva. A padló kezdetben döngölt föld, vagy párnafákra készített hajópadló volt. A falakat belül meszelték. Az ablakok, ajtók fából készültek; az istállókon, melléképületeken hagyományos ácsolt fakapuk jellemzőek.
Mai épületeknél törekedjünk elvben hűek maradni a hagyományokhoz, szem előtt tartva, hogy ma más igényekre más eszközkészlettel kell építenünk.

43

52-53. oldal: színek.

„Beszélgetés-foszlányok a szépről

Illés Árpád festő barátomtól hallottam:
– A természetben nincs semmi ízléstelen. Sőt: még az emberi ízléstelenséget is helyre-javítja. Nézz meg egy villamoskocsit: sárgára kent, otromba skatulya. De ha a hegyről nézed a várost, a színek egymáshoz illeszkednek és a mozgó kis sárga villamosok is gazdagítják a látványt. Vagy vegyél egy ronda csillárt, amílyet a legtöbb polgári lakásban láthatsz: vidd ki az erdőbe, ásd el a földbe a gyökerek közé, menj érte néhány hónap múlva és meglátod, hogy a természet megszépíti, amennyire csak lehet.

Tőle és más festőktől hallottam ezt is:
– Érdemes szemlélgetni a nyirkos, romló falakon alakuló foltokat, repedéseket. Szebb rajzok, szebb színcsoportok nincsenek sehol. A foltok tömör, vagy szétkuszálódó formái, a repedések vaskos, vagy ezer-szálkájú vonalai oly teljes harmóniájúak, amit az emberi művészet csak a legtisztább korszakaiban ér utól. S a legtöbb-változatú színnek, a szürkének zöldes, kékes, sárgás árnyalatai, vörösek, tompa-zöldek, rozsda-színek, mindig egyszerű és hatalmas harmóniában. De az emberi szem vásári lim-lomhoz szokott és nehezen igazodik az isteni-széphez."

(Weöres Sándor: A teljesség felé)

55. oldal: házszámok.

18a
6032
25
407
24
24

Kerítések.

A magánterületek lehatárolására alkalmazott kerítések az utcakép és a táj fontos meghatározói. Természeti és épített környezetben is törekedni kell az illeszkedésre: az ehhez választott eszközkészlet azonban helyspecifikus.
A település belterületén az épített környezet hagyományos anyaghasználatát tartsuk szem előtt. Építhetünk tömör lábazatot; a házszám, kukatároló, esetleg mérőórák elhelyezésénél alkalmazhatunk tömör szakaszt, a kerítés többi részét igyekezzünk átlátható (pálcás, lécezett) módon kialakítani.
Természeti környezetben beton lábazat nélküli, átlátható kerítés építése célszerű, nem túl nagy magassággal.

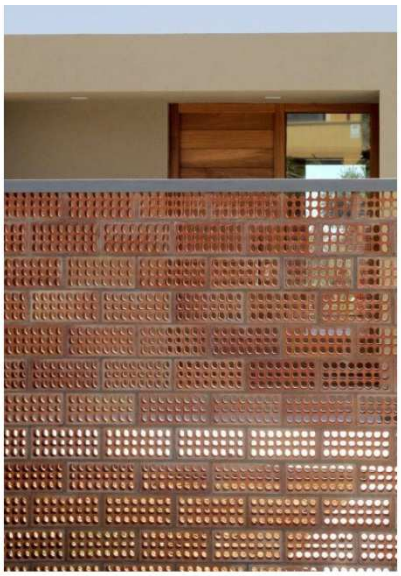

1244

Kertek.

A magánkerteket a telken elhelyezett épület általában több részre tagolja, ami funkcióban is vegyes használatot eredményez. Az előkertek dísznövényes, virágos kialakítása a leginkább meghatározó utcaképi szempontból; az oldalkertek és a hátsókert egy része a pihenést szolgálja, míg a telek végén gyakran zöldség- és gyümölcstermesztés folyik.
A kert burkolt felületeivel legyünk takarékosak: esős időben legfeljebb fedett teraszon tartózkodunk, száraz időben a gyep vagy a zúzott, mosott kavics is megfelelő. A bejárathoz vezető járdán kívül tipegőkkel kijelölhetők a kert közlekedősávjai.
Növényültetéshez javaslattal szolgál a Bükki Nemzeti Park Igazgatóság ajánlása helyileg honos fajtákból (64-65. oldal).

KÖZTERÜLETEK TELEPÜLÉSKÉPI ÚTMUTATÓJA

utcák, közterek, közparkok, közkertek

Játszóterek, közparkok, közkertek.

A közkertek, közparkok esetében alapvető szempont kell, hogy legyen a minél kisebb beavatkozás, a természettel nem konkuráló tájépítészeti elemek, megoldások alkalmazása.
Játszóterek kialakításánál is el lehet térni a szabvány elemektől: kreatív ötletekkel készülhetnek kevésbé „befejezett", a gyerekek fantáziájára jobban építő szabadtéri játékok. A helyszín adottságai, a környezet legyen mindig meghatározó ezek tervezésénél is.

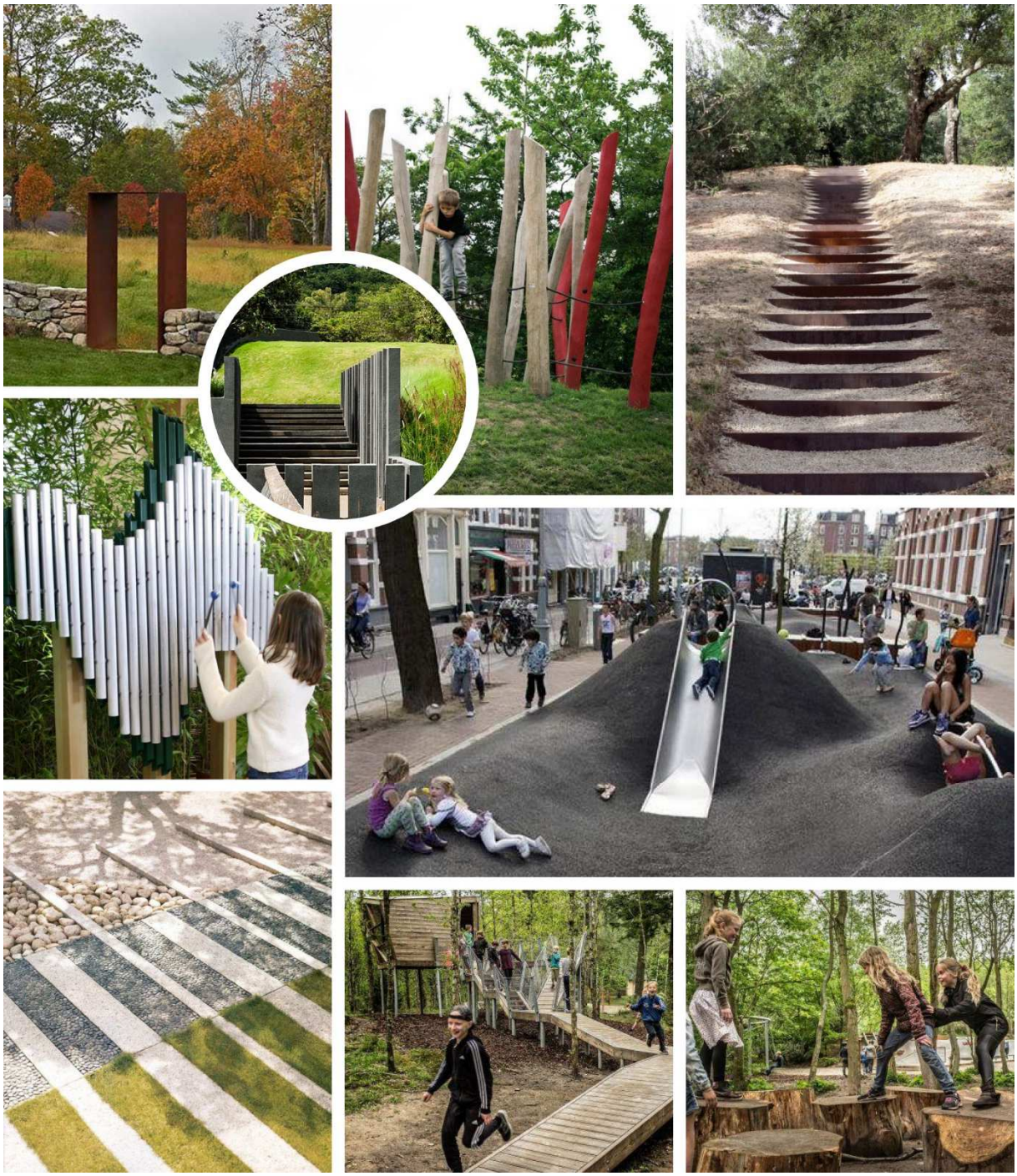

Fotó: Kökényesi Attila

Honos magyar növényfajok, melyek telepítésre javasoltak (a Bükki Nemzeti Park Igazgatóság ajánlása alapján). A fotókon látható növények sorrendben:

64. oldalon

bibircses kecskerágó, közönséges boróka, közönséges bükk, csertölgy, csíkos kecskerágó, közönséges dió, egybibés galagonya, fekete bodza, fűzlevelű gyöngyvessző, gyepűrózsa, közönséges gyertyán, hamvas éger, hárs, hegyi juhar, homoktövis, húsos som.

65. oldalon

kányabangita, kökény, kutyabenge, madárberkenye, magyar kőris, mezei szil, mezei juhar, mogyorós hólyagfa, ostorménfa, pukkanó dudafürt, rekettyefűz, rezgő nyár, szőrös nyír, ükörke lonc, vadalma, varjútövis

(képek forrása: Terra alapítvány – www.terra.hu)

Josefin Sans Std by Santiago Orozco

Josefin Sans

The true finches are small passerine birds in the family Fringillidae. Finches have stout conical beaks and often have colourful plumage. They occupy a great range of habitats where they are usually resident and do not migrate. They have a world-wide distribution except for Australia and the

abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
(*364 characters*) + 1234567890
!"#$%&',-./:;<=>?@[\]^_`{|}~¡¢£¤¥¦§¨©ª«¬®

AUDREY

FREE TYPEFACE

CHARACTER SET

A	B	C	a	b	c
D	E	F	d	e	f
G	H	I	g	h	i
J	K	L	j	k	l
M	N	O	m	n	o
P	Q	R	p	q	r
S	T	U	s	t	u
V	W	X	v	w	x
Y	Z	!	y	z	!

Helvetica

Light Regular **Bold**

Caviar Dreams

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1234567890

Existence Light

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
0123456789

OPEN SANS

LIGHT REGULAR SEMIBOLD
BOLD EXTRABOLD

LINOTYPE

DIDOT

regular *italic* **bold**

Medio

A free serif typeface

Tipográfiai ajánlás.
A bal oldali képen szereplő fontok letisztult vagy elegáns megjelenésükkel kiválóan illeszkednek bármilyen környezetbe, visszafogott rajzolatuk miatt bárhol alkalmazhatók.
Vannak köztük közép-európai betűkészlettel rendelkezők, de olyanok is, melyek csak angol írásjeleket ismernek.
Utcatáblák, hirdetési és reklámtáblák, cégérek tervezésénél javasolt grafikus, tipográfus bevonása.

MAI PÉLDÁK

épületek

Nacházel Architekti: tanya felújítás

OV-A építésziroda: 170 éves ház felújítása

Maya Lin: könyvtár kialakítása egy öreg pajtában

A volt bencés kolostor környezetében tervezett építési-tájalakítási feladatok esetében érdemes megvizsgálni a rend életvezetési, vallási szemléletét és a beruházásaikban megnyilvánuló elveket. Még akkor is, ha a tulajdonos már nem az egyház, mivel az eredeti épület kialakításánál ezeket az elveket érvényesítették (és az idők folyamán ezek nem változtak jelentősen).
Az igényes, de kortárs építészeti tervezésre való igény, a szigorúan visszafogott, szerény magatartás a bal oldali példánál is érezhető.

Czigány Tamás, Papp Róbert, Cseh András: zarándokház és erdei kápolna

Példák a településről. A fotókon szereplő építmények, melléképületek arányaik, környezetükbe simuló megjelenésük miatt kaptak helyet ezen az oldalon.

Helyi kerítések, korlátok.

A településen többnyire áttört kerítéseket találunk. A község szélén elhelyezkedő telkeknél különösen szép, ahogy az utcaképbe belefolyik a környező erdők, szőlők, természeti táj látványa. A kertek gondozottak, nyáron virágoktól színesek.

A patak melletti oldalkertek esetében találunk kőből rakott tömör kerítést is, de az utca felé az áttörtség a jellemző.

MAI PÉLDÁK

utcabútorok, hirdetési- és reklám-
táblák, buszvárók és kandeláberek

Utcai padok.
(Gyártók: Escofet és Bellitalia; forgalmazó: mmcité)
Forrás: www.mmcite.com/hu

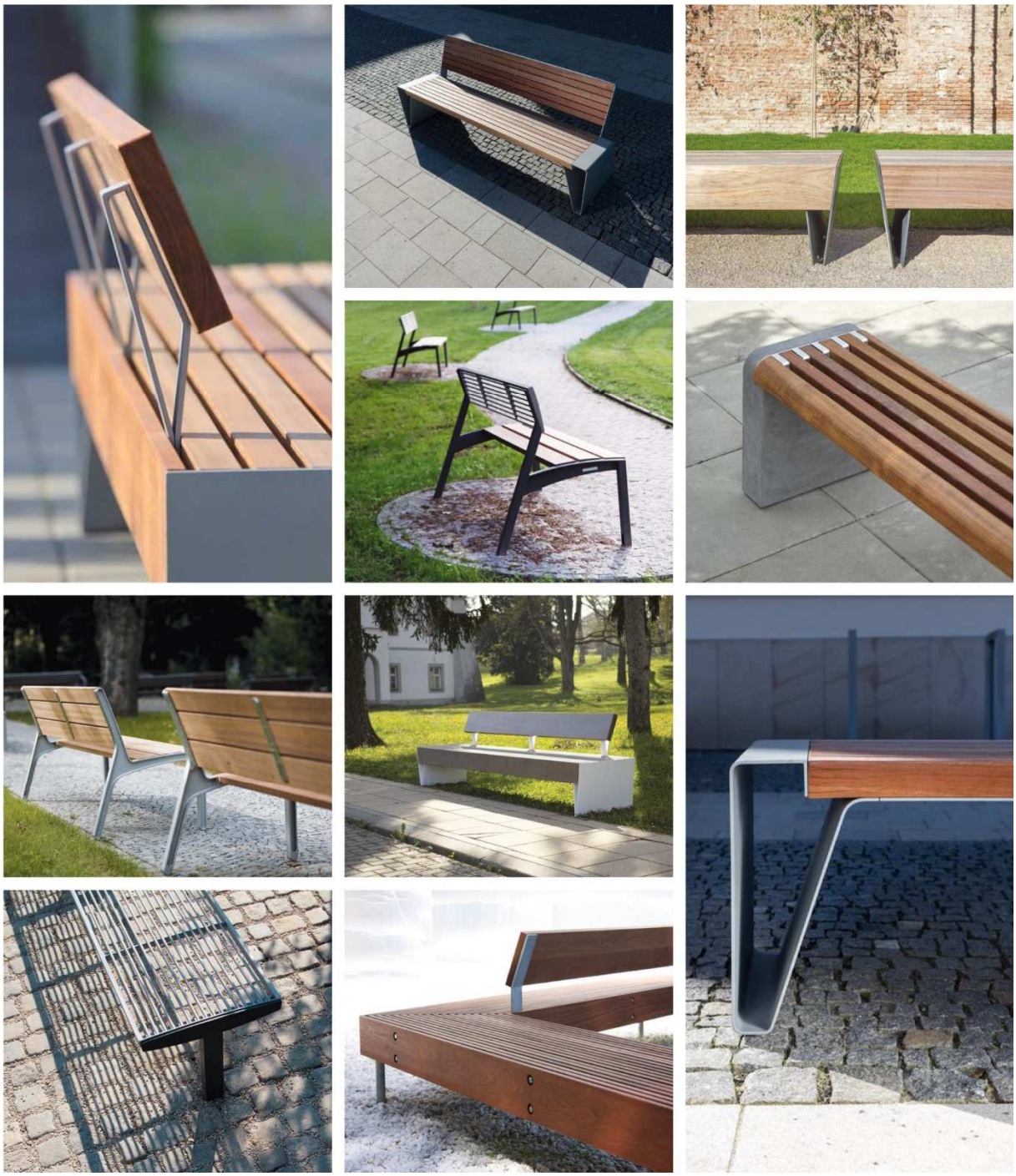

Utcai hulladékgyűjtők és kerékpártárolók.
(Gyártók: Escofet és Bellitalia; forgalmazó: mmcité)
Forrás: www.mmcite.com/hu

WE CAN
CHANGE
THE FACE
OF CITIES
BY IN-
STALLING
JUST A
FEW
SMALL
ELE-
MENTS.

RECYCLING

Buszvárók, információs és reklámtáblák.
(Gyártók: Escofet és Bellitalia; forgalmazó: mmcité)
Forrás: www.mmcite.com/hu

LENNY

Pošta
Vlakové nádražie
Radnica
Poliklinika
Rekreačná zóna

Cremeria Milano

Utcai lámpák és kandeláberek.
(Gyártó: Schréder; kivéve jobb oldali oszlop felülről a 3. – sTREEt project, KIBISI)
Forrás: www.schreder.hu; www.kibisi.com

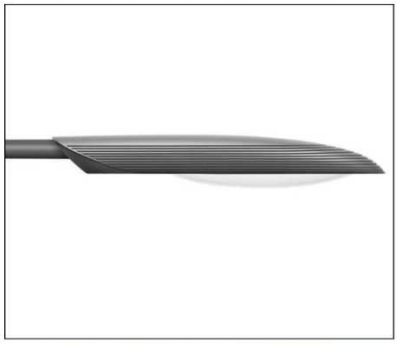

IMPRESSZUM

Készült Kács község megbízásából, 2017-ben.

Készítették: Bóta Krisztina
Szeberin István
Fotók: Bóta Krisztina
Kökényesi Attila
Szeberin István

Képek forrásai:
Történeti térkép: mapire.eu/hu
Műholdképek: google maps
Építészeti útmutató ábrái:
a Lechner Tudásközpont ábráinak felhasználásával (tak.lechnerkozpont.hu)
Építészeti útmutató – ajánlások:
Ajtók, ablakok: pinterest.com, thepapermulberry.blogspot.com
Anyaghasználat: pinterest.hu, cgtextures.com
Házszámok, kerítések, kertek: pinterest.com
Közterületek településképi útmutatója: pinterest.com, acochran.com, landezine.com
Mai példák - épületek:
archdaily.com, ov-a.cz, epiteszforum.hu
Mai példák – utcabútorok, hirdetési- és reklámtáblák, buszvárók és kandeláberek:
mmcite.com/hu, kibisi.com

Felhasznált irodalom:

Kács település honlapja (www.kacs.hu)
Kács szabályozási terve és helyi építési szabályzata
Nagy József András: A Bükkalja népi építészete